

בין חשש לתקווה: נורמליזציה סעודית-ישראלית בעיני מצרים וירדן

אופיר וינטר*

מצרים וירדן הן המדינות הערביות הראשונות שכוננו שלום עם ישראל ב-1979 וב-1994. מסיבה זו הן מתקשות להתייצב באופן גורף נגד מדינות ערביות נוספות שהולכות בדרכן ומצטרפות למעגל השלום והנורמליזציה, גם כאשר אינן שלמות עם מהלכיהן. לא בכדי היה נשיא מצרים עבד אל-פתאח א-סיסי הראשון שבירך על 'הסכמי אברהם', למרות שהמרכיב הפלסטיני בהם היה צנוע מכפי שהיו מעדיפים בקהיר. מצרים גם הצטרפה ל'פורום הנגב' (שהתכנס ב-2022 ונכחו בו שר החוץ הישראלי ושרי החוץ של מצרים, מרוקו, איחוד האמירויות ובחריין), למרות שהרשות הפלסטינית וירדן נעדרו ממנו.

בה בעת, החל מהשלום הישראלי-ירדני ועד 'הסכמי אברהם', התמיכה המצרית בתהליכי נורמליזציה ערביים-ישראליים הייתה אמביוולנטית, מסויגת ומלווה בחששות: מצד אחד, מצרים שאבה נחת מכך שהבחירה בנתיב השלום אומצה על ידי מדינות ערביות נוספות; מנגד היא חששה מאובדן הבלעדיות שלה על ניהול יחסי השלום הערביים עם ישראל, מכרסום במעמדה המוביל במזרח התיכון, מחיזוק המעמד האזורי וההשפעה של ישראל ושותפות השלום הערביות החדשות שלה על חשבונה, וגם מהשלטתה של מתכונת "שלום חם", שחורגת מהדפוס המצרי המסורתי של "שלום קר".

מעבר לכך מצרים מוטרדת מנורמליזציה שתדלג על הבעיה הפלסטינית. חשש זה רלוונטי גם לאפשרות הנורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית ונראה כי מלחמת 'חרבות ברזל' [חיזקה](#) את התמיכה המצרית בהתניית קידומה בקיומו של רכיב פלסטיני מחייב ומשמעותי, שערב הסעודית מצידה צפויה לדרוש שייכלל בהסכם. מצרים אינה מעוניינת בהסכם ישראלי-סעודי נפרד שיהיה המשך ישיר ל'הסכמי אברהם', שלא העניקו בראייתה תמורות מספקות לפלסטינים, אלא מעדיפה נורמליזציה שתותנה במחויבות ישראלית ברורה ומחייבת לפתרון שתי המדינות, גם אם בהדרגה ובשלבים.

נוסף על כך מצרים [מזהה](#) את הנורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית כדרך להפוך את המשבר ברצועת עזה להזדמנות לעצב סדר יציב יותר באזור, להחליש את חמאס ולהשיב את

* ד"ר אופיר וינטר – חוקר בכיר, המכון למחקרי ביטחון לאומי

הרשות הפלסטינית לרצועה, לסכל תרחיש איום של עקירה המונית של תושבים פלסטינים מעזה לחצי-האי סיני ולייצר תמריץ לישראל לסיים את המלחמה. המלחמה המתמשכת גבתה ממצרים מחירים כלכליים כבדים (דוגמת ירידת התעבורה בתעלת סואץ בכ-60 אחוזים ופגיעה משוערת של עשרות אחוזים בתיירות) והבהירה שהמשך המצב הקיים מסכן אינטרסים מצריים חיוניים. לפי [דוח](#) שפרסם האו"ם ב-8 במאי 2024 צפויה המלחמה לעלות לאוצר המצרי בין 5.5 ל-20 מיליארד דולר, בתרחישים שונים. נורמליזציה שתשים קץ למלחמה היא אפוא הזדמנות לתיקון, או לכל הפחות לצמצום הנזק. זאת ועוד, מצרים רואה בנורמליזציה פוטנציאל לאינטגרציה אזורית שעשויה להועיל לה בנושאי ביטחון, תיירות ואנרגיה ולבסס מזרח תיכון בטוח, משגשג ומשולב יותר, כשמצרים שחקנית מרכזית בו. ועדיין יש למצרים מספר הסתייגויות, שעלולות לגרוע מתמיכתה בנורמליזציה הישראלית-סעודית ואף להופכה לספویلר, אם לא יזכו להתחשבות הראויה: היא [עוקבת בדאגה](#) אחר התוכניות ליצירת נתיבי סחר מתחרים לתעלת סואץ מאסיה, דרך המפרץ ועד לישראל ולאירופה. מצרים גם [לא נמצאת](#) באותו מקום עם ישראל – ואפשר שגם עם חלק ממדינות המפרץ – בכל מה שקשור ליצירת קואליציה אזורית צבאית אנטי-איראנית, שבמרכזה ישראל וארצות הברית. דעת הקהל המצרית כלפי ישראל שלילית מאוד, וביתר שאת בעקבות המלחמה; ארצות הברית נתפסת כגורם שאמינותו מוטלת בספק ודואג לאינטרס הישראלי ולא לזה הערבי; ואיראן נתפסת כגורם שעדיף להגיע עימו להבנות כדי לצמצם את הקיטוב האזורי ולא להיקלע לעימות ישיר עימו. עמדה זו באה לידי ביטוי, בין היתר, בהתקרבות האיטית בין קהיר לטהראן מאז שלהי 2021 ובהעדפתה להגיע להבנות עם איראן והחות'ים בים האדום על פני הצטרפות לקואליציה בהובלת ארצות הברית כנגדם. אשר לירדן, הסכמי אברהם התהוו ונחתמו מעל ראשה, פסחו עליה והתעלמו מתקוותה להיות חוליית החיבור הגיאוגרפית המרכזית בין ישראל למדינות המפרץ. יתרה מכך, הם הגשימו את השלום הכלכלי ה"חם" שהמלך חוסיין קיווה לכונן עם ישראל במטרה לקטוף פירות חומריים שישנו את פני הממלכה, אך הוזנח לאורך השנים מסיבות שונות לטובת התמקדות בשיתוף פעולה ביטחוני.

ואולם כמו מצרים, גם ירדן הבינה בהדרגה שיש לה מה להרוויח מהסכמי הנורמליזציה בין ישראל למפרציות, והיא ניסתה להשתלב בזירות בסדר האזורי המתחדש. דוגמה לכך היא מזכר ההבנות [שנחתם](#) בנובמבר 2022 בוועידת האקלים של האו"ם בשרם א-שיח' בחסות איחוד האמירויות סביב פרויקט פרוספריטי ("מים תמורת חשמל"), שהיה אמור

להפוך להסכם רשמי בוועידת האקלים שנערכה בדובאי בדצמבר 2023, אך הושעה על ידי ירדן בעקבות המלחמה בין ישראל לחמאס.

לגבי הנורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית, לפני מלחמת 'חרבות ברזל' נשמעו חששות והסתייגויות מהצד הירדני: סוגיה [שהטרידה](#) את ירדן הייתה אפשרות ההגעה להסכם ישראל-סעודי תוך התעלמות מפתרון הבעיה הפלסטינית, אשר משפיעה במישרין על ביטחונה הלאומי בשל הרכיב הפלסטיני הדומיננטי באוכלוסייתה. בראיית ירדן, בהיעדר פתרון יציב לבעיה הפלסטינית גובר הסיכון לתסיסה פנימית בממלכה ונותר פתח למימוש מזימת "המולדת החלופית" על חשבונה. לפיכך הנורמליזציה הסעודית-ישראלית נתפסת בעמאן – כמו גם בקהיר ובבירות ערביות נוספות – כקלף הלחץ המשמעותי האחרון שנותר בידיהם של הנושאים ונותנים הערבים מול ישראל להשגת ויתורים בהקשר הפלסטיני.

חשש מרכזי נוסף שנשמע בעבר בירדן בקשר לנורמליזציה הישראלית-סעודית הוא ביטול או כרסום [במעמד האפוטרופוסות](#) המיוחד שלה במקומות הקדושים לאסלאם בירושלים, וכן פגיעה בהתחייבות ישראלית למתן עדיפות לתפקיד הירדני ההיסטורי בהסדר הקבע, כמעגן בסעיף 9 של הסכם השלום. ירדן חשדה הן ברצונה של ישראל להשתמש בנורמליזציה עם ערב הסעודית כדי לנשלה ממעמדה בעיר והן בכוונתה של ערב הסעודית: יורש העצר מוחמד בן סלמאן נתפס בירדן כמנהיג שאפתן, שעשוי לא להסתפק בתפקיד משרת שני המקומות הקדושים במכה ובמדינה ולבקש במסגרת הסכם הנורמליזציה העתידי לפרוס את חסותו גם על המקום השלישי בקדושתו לאסלאם – ירושלים. חשדנותה של ירדן כלפי ערב הסעודית ניזונה בין היתר ממתיחויות העבר בין שני הארמונות.

נורמליזציה ישראלית-סעודית צפויה לעורר מחאות ציבוריות בירדן, בעיקר בקרב גורמים אסלאמיסטיים. מפלגת 'חזית הפעולה האסלאמית', הזרוע הפוליטית של האחים המוסלמים בירדן, רשמה בספטמבר 2024 הישג אלקטורלי נאה בבחירות לפרלמנט הירדני, כאשר הפכה למפלגה הגדולה ביותר עם 31 מ־138 מושבי הבית וזכתה ב־41 אחוזים מהקולות ברשימה הארצית. הצלחתה יוחסה ליכולתה לשקף לאורך המלחמה בעזה את הרגש הרווח בציבור הירדני בנושא הפלסטיני. למרות שלאופוזיציה האסלאמיסטית אין כיום רוב פרלמנטרי, התחזקות השפעתה הציבורית והפוליטית צפויה לדרבן את עמדתה הלעומתית בנושא הנורמליזציה ולצמצם את מרחב התמרון של הארמון.

חרף החששות והקשיים, ירדן – כמו מצרים – צפויה לראות בנורמליזציה ישראלית-סעודית פתח לסיום המלחמה בין ישראל לחמאס, שהקרינה לרעה גם עליה. איראן וגורמים אסלאמיסטיים ופרו־איראניים מלבים תסיסה פנימית בממלכה לאורך המלחמה, מטיפים

לג'האד נגד ישראל משטחה ומפירים הלכה למעשה את ריבונותה. מנגד, נורמליזציה ישראלית-סעודית תנחית מהלומה על ציר ההתנגדות האזורי המאיים על הממלכה. נוסף על כך, המלחמה גבתה מירדן מחיר כלכלי – בעיקר עקב [פגיעה](#) בתעבורה הימית למפרץ עקבה ובתיירות – והבהירה לה ביתר שאת את החשיבות בהשגת הסדר יציב. זאת ועוד, בנורמליזציה ישראלית-סעודית יש פוטנציאל לאינטגרציה אזורית [שתועיל](#) לירדן, אשר [מפעילה](#) בצנעה תוך כדי המלחמה גשר יבשתי מהמפרץ לישראל חרף מחאות ציבוריות בנושא.

לסיכום, מצרים וירדן תומכות עקרונית בנורמליזציה ישראלית-סעודית, אך זוהי תמיכה זהירה ומותנית. האמצעי העיקרי שיעמוד לרשות שתי המדינות לטרפוד או להאטת הנורמליזציה, אם מתכונתה לא תהיה לטעמן, יהיה ניסיון לכפות על ערב הסעודית תוכנית שלום ערבית שתאושר על ידי הליגה הערבית, או למצער על ידי חלק ממדינות ערב והרשות הפלסטינית. כך יהיה ביכולתן לדרוש מריאד להתנות את הנורמליזציה ברכיבים "פלסטיניים" שישראל תתקשה לקבל, כגון הקמה מיידית של מדינה פלסטינית בגבולות 1967 שבירתה ירושלים המזרחית, פינוי התנחלויות והתפשרות על סידורי הביטחון.

בה בעת, גם אם מצרים וירדן לא יסמכו את ידיהן במאת האחוזים על נורמליזציה ישראלית-סעודית, הן יתקשו לצאת חוצץ נגד הפטרון האמריקאי לעסקה ושותפתו הסעודית. בעוד שארצות הברית מספקת לשתייהן סיוע צבאי וכלכלי שנתי נדיב, ערב הסעודית [הכריזה](#) במארכס 2024 על השקעה של 15 מיליארד דולר בתחום התיירות במחוז הים האדום במצרים. זאת ועוד, [העברות](#) כספים של עובדים מצרים בערב הסעודית מסתכמות בכ-8.3 מיליארד דולר בשנה. קשרי תלות אלה מפחיתים את יכולתן של מצרים וירדן להתנגד להסכם נורמליזציה עתידי, תהיה מתכונתו אשר תהיה, ומגבירים את הסיכוי שיבחרו לתמוך ולהשתלב בו בכפוף להתחשבות בצורכיהן ולהקפדה על כך שגם הן יפיקו ממנו תועלת.